ԱՐԱՐԱՏ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԻԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ.

ԹԻՒ Ե. — ՇՐՋԱՆ Է. **1874** ՏԱՐԻ Է. — ՄԱՅԻՍ 31

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԺՈՂՈՎՈՑ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԱՆԴԵՐՁ ԿԱՆՈՆԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲԲ.

(Շարունակութիւն):

ԳԼ. ԼԵ

Ա՛ռաջին Յովսէ՛ փ Սիս, ու՛ր սահմանեցան ուրն եկեղեցական կանոնք:

(Ամք Տեառն 1204):— Օ՚աքարիա ըստ պասալար երևելի իշխան Հայոց՝ ի զօրաւարութեան Վ՚բաց՝ բազում ի նոցանէ կրեալ մեղադրութիւն, յաղագս չունելոյ ընդ ինքեանս և Հայկական զօրացն ընդ իւրով իշխանութեամբ ըստ նոցայն սովորութեան զքահանայս և զշարժական սեղան, սակս տեսանելոյ զպատարագ և ընդունելոյ զսուրբ հաղորդութիւն, և նախանձ բարի յանձին բերեալ առ այս և հասու ևս լեալ, եթէ էր յառաջադոյն և յաղագս մեր այն սովորութիւն ի բացութեան պատարագել, այլ յետ Խաղբատունեաց այն անհետացեալ, ապա գրէ թուղթ առ արքայ Լեւոն և առ Յովհաննէս Կաթուղիկոս, չէ ևս լուեալ ըստ կաթուղիկոսութիւն Դաւթի՝ ի Սիս, առաքեալ անդր առ նոսա զդեսպանս, խնդրեաց ի նոցանէ զերեսին զայսոսիկ առաջարկութիւնս կարի հարկաւորագոյնս յայնմ ժամանակի. նախ՝ շրջեցուցանել ընդ իւր զսեղան պատարագի. երկրորդ՝ զի քահանայք հանդիսիւ կատարեսցեն զպատարագն, որպէս առնէին Վ՚իրք սարկաւագք և դպրք. և երրորդ՝ զսոն Վ՚երափոխման և Խաչի կատարեսցեն ըստ աւուրց պատշաճի ընդ Վ՚բաց:

Ապա Լեւոն արքայ ի վերայ այսոքինակ խնդրանաց Օ՚աքարեայ, խորհրդեամբ Դաւթի Կաթուղիկոսի վաղվաղակի հրամայեաց առնել Յովսով առ ինքն ի Սիս ի շրջակայ եպիսկոպոսաց, վարդապետաց և վանահարց և իմաստնոց և այլոց բազմաց. յորոց ի գումարման առաջի եղեալ զենդիրսն Օ՚աքարեայ, և ուղիղ և բա-

նաւոր զայնս դատեալ համաձայն առաքելական կանոնաց, ընդ որս և զինչ ինչ քննելիս՝ նուազելոյ յայնմ ժամանակի յահէ այլազգեաց յարևելս ուրեք ուրեք՝ ի քննութիւն մատուցեալ, վճռով հաստատեցին ի Յողովն զուիթն զայսոսիկ բանս ի կանոնադրութիւն եկեղեցւոյ։

Ա. Մատուցանել զպատարագ սարկաւագօք և դպրօք և քահանայական զգեստիւք, որպէս սովորութիւն էր յառաջն յազգի մերում, և որպէս օրէն է ամենայն Քրիստոնէից։

Բ. Ունել հրաման պատարագ մատուցանելոյ վրանաւ ի բանակի, ի վերայ շարժական սեղանոյ ի բացօթեայս։

Գ. Մատուցանել պատարագ ոչ միայն վասն ննջեցելոց, այլ և վասն կենդանեաց։

Դ. Օտօն Վերափոխման սրբոյ Աստուածածնին կատարել յՕգոստոսի ԺԵ, յորում աւուր և պատահեսցի, և զԽաչին ի Սեպտեմբերի ԺԴ, յերկիր տէրութեան Յունաց և Վրաց։

Ե. Պահել ի Ն՚բագալոյցսն Յայտնութեան և Օտակի՝ մինչև ցերեկոյ, և յերեկոյին ոչ այլ իւիք լուծանել՝ բայց եթէ ձկամբք և ձիթով։

Զ. Յարգել զպատկերս Փրկչին և սրբոց ամենայնի։

Է. Մի՛ առանց գպիր ձեռնադրելոյ սարկաւագ ձեռնադրել։

Ը. Մի՛ ստանալ կրօնաւորաց առանձին ինչ ստացուած, և կալ միաբան ի վանս և չուտել ևս զմիս։

Ընեալ դեսպանաց Օշաքարևայ իշխանի զայսոսիկ կանոնս Յողովոյն հանդերձ թղթով, դարձան առ նա յարևելս։

ԳԼ. ԼԶ.

Ընդ Յողով ի Լոռի վասն պահելոյ զորոն կանոնս Յողովոյն Սսոյ։

(Ամք Տեառն 1205)։—Ընկալեալ Օշաքարեայ զթուղթ և զվճիռ Յողովոյն և զթուղթս երկուց Կաթուղիկոսացն Յովհաննու ի Հռոմկլայ և Դաւթի ի Սիս հանդերձ պատգամաւ արքային Լեւոնի ի ձեռն դեսպանացն իւրոց, վասն որոյ առաքեալքն էին, ուրախութեամբ սրտի Յողով մեծ առնէ ի Լոռի քաղաքի վասն ընդունելոյ ըստ իւրումն ըղձի զկանոնսն. ուր հասին ըստ իշխանական հրամանի՝ Սանահնեցին Գրիգոր Տուտէորդի եպիսկոպոս Հաղբատայ, Յովհաննէս վարդապետ Սանահնի, և Դաւիթ Քռոբաբեցի, Սարգիս եպիսկոպոս Ենոյ, Վրթանէս Բջնոյ, Գրիգոր Դունայ, Յովհաննէս Կարուց, Եղիա վանահայր Հաւուց Թառայ, Տուրքիկ Թեղենեաց, Մոնոնիկ Գրիգոր Կեչառեցի, Սարգիս Սևանեցի, ընդորս և Խաչատուր վարդապետ Տարոնեցի առաջնորդ Հոգարծնի վանաց, և Մխիթար վարդապետ Գանձակեցի Գօշ՝ առաջնորդ Գեղակայ, և այլ բազում վարդապետք, վանահարք և քահանայք։

Սոքա հարք Յողովոյն իբրև ընթերցան զթուղթս և զվճիռս Ժողովոյն Սսոյ և եպիսկոպոսացն և թաղաւորին, ոմանք հաւանեցան այնց՝ մանաւանդ Խաչատուր և Մխիթար վարդապետք. այլ որոց անհաւան գտան, զլեռաւորքն էին Տուտէորդին Գրիգոր, Դաւիթ Քռոբաբեցի, Յովհաննէս Սանահնի և այլք բազումք. որովք և երկպառակեալք քակեցան ի միմեանց։

Այլ յետ այսորիկ Զաքարիա սպասալար զերկպառակիչսն կալեալ և կապեալ ի բանտի, յամենայն վանորայս որ ընդ իւր իշխանութեամբ պատգամաւորս առաքէ և հրամայէ զկանոնսն կատարել և զԱստուածածնի և զԽաչի զտօնսն ըստ աւուրց պատշաճի կատարել և ի կիւրակէս։ Ըստ որոց և թշնամութիւնք, երկպառակութիւնք, աղաղակք և կռիւք և այլ արտասուաց արժանի գործք գործեցան՝ ասէ Կիրակոս պատմագիր։

ԳԼ. ԼԷ.

Չորրորդ ժողով յԱնի, վասն ոմին կանոնաց ժողովոյն Սսոյ։

(Ամք Տեառն 1207)։—Առ ի խաղաղել Զաքարիայ Սպասալարի զշփոթութիւնս և զաղմուկս յեկեղեցականաց Հայոց ի վանորայսն Հայաստանի յարեւելս, որք յայնժամ առաւել եւս սաստկացեալ էր ի նոսին, և վերստին ընդունելոյ ամենեցուն նոցա յեկեղեցական արարողութիւնս զութն կանոնսն ժողովոյն Սսոյ, որոց վասն և արարեալ էր ժողով յառաջնումն ի Լոռի, հրաման եհան վերստին գումարել եպիսկոպոսաց և վարդապետաց յԱնի առ ընդունելութիւն կանոնացն՝ որպէս ասացաւ՝ ի համօրէն եկեղեցիս Հայաստանեայց։

Ընդ գումարեցան նոյն եպիսկոպոսք և վարդապետք առաջնոյ ժողովոյն, այլ յայսմ նուագի ոչ եկն ի ժողով անդր Մխիթար Գօշ, որում ամենեքեան պատկառ կային առ ծերութեանն՝ և առանց որոյ հաւանութեան չհաճէին ընդ կանոնսն. ապա Զաքարիա ստիպեաց ըղ-վարդապետս ժողովոյն ընդունել զկանոնս, որք խնդրանօք իւրովք առաքեալքն էին, և տալ ձեռագիրս համաձայն թըղթոց ժողովոյն։ Առ այս թէև ժողովն բովանդակ առանց ներկայութեան Գօշն Մխիթարայ ըստ ամենայն ստիպմանց ըսպասալարին ոչ տային զհաւանութիւն՝ ընդունելութեան, այլ նորա ցուցեալ նոցա զթուղթս հաճութեան Մխիթարայ առ ինքն իսկ գրեալ. և ի չհաճել նոցա ընդ այս ևս, կոչեալ զՄխիթար յապարանս իւր ի վանաց նորա, և զկարծիս նորա և հաւանութիւն ի բերանոյն իսկ լըւեալ, ապա պատուիրէ նմին Մխիթարայ երթալ արձակել միանգամայն զժողովն յիւրաքանչիւր տեղիս, չանսացեալ այլ ևս հաւանութեան ժողովոյն։ Այլ Մխիթար զպատգամն միայն առաքեալ զԶաքարիայ առ ժողովն, յորդորեաց զնոսա գնալ ի վանս այր իւրաքանչիւր։

Բայց Զաքարիա սպասալար յետ աւուրց ինչ զանհաւանս զամենեսին գաղտ ի միմեանց արտաքսէ ի վանաց յայլ և այլ տեղիս. յորոց ոմանք ըստ խնդրանաց եղբօր Զաքարիա Իւանէի անդրէն ի տեղիսն դարձեալք, ըստ հաճութեան Զաքարեայ զկանոնսն կատարեցին ըստ Սսոյ վճռոյն, և ոմանք ըստ իւրեանց սովորութեան զպատարագն առանց պաշտօնէի մատուցին և առանց քահանայական զգեստուց, որք յետոյ անհետացան և ի նոցանէ։

ԳԼ. ԼԸ.

Երկրորդ ժողով ի Սիս, որ եդան քսան և հինգ կանոնք վասն եկեղեցականաց։

(Ամք Տեառն 1243)։—Ի քսաներկերորդում ամի հայրապետութեան Կոս-

տանդեայ Կաթուղիկոսի Ա. Բարձրբերդցւոյ՝ պէսպէս անկարգութիւնք մտեալ և յաղդ մեր, և ցոփութիւնք յեկեղեցականս և ի ժողովուրդս, որպէս տարածեալ էին յայնմ ժամանակի և յաշխարհ բովանդակ, մեծամեծ թուլութիւնք յայսպիսեաց լինէին։ Ապա և Կոստանդին Կաթուղիկոս ինամ մեծ ի վերայ հօտին իւր ցուցեալ վասն զգաստացուցանելոյ զհաւատացեալս իւր, ելեալ յաթոռանիստն Հռովմկլայէ, գնայ առ ալքայ Հեթում ի Սիս. որոյ խորհրդով և հրամանաւ գումարէ Ժողով մեծ ի դարման անկարգութեանցն, յեպիսկոպոսաց, յառաջնորդաց, ի վանօրէից և յիմաստուն վարդապետաց, յորս երևելի լինի և մեծն Վարդան Բարձրբերդցի. ևս և յաշխարհական իշխանաց արևմտեայ կողմանց հանդերձ ալքայիւ և ալքայորդւով յամի 1243։

Ուրանօր ապա յաստան. Ժողովոյն զիւրաքանչիւր անկարգութիւնսն յառաջ բերեալ և հերքեալ, ընդդէմ նոցին ամենայնի կարգեցին Ժողովով զքսան և հինգ կանոնս. որք թէպէտ և յառաջագոյն ևս կային յաղդի մերում, այլ ի շփոթութեանց և յանկանիլ աշխարհին Հայոց ընդ այլ և այլ իշխանութեամբ և ի ձեռս խառն ազգաց, աղաւաղեալք էին այն ամենայն կանոնք, զորս հաստատուն և վըճռովք կանոնադրեցին յայս երկրորդ Ժողով Սսոյ. որք ըստ Կիրակոսի ականատես պատմագրի Դանձակեցւոյ՝ են օրինակ զայս։

Ա. Զեռնադրութիւնք առանց դրամոց լիցին։

Բ. Վկայեալքն միայն ընտրեսցին յեպիսկոպոսութիւն։

Գ. Եպիսկոպոսունք ձեռնադրեսցին զէթ երեսնամեայ, աշխարհական երէցք քսան և հինգամեայ, և սարկաւագք քսանամեայ։

Դ. Երժանաւորք միայն ձեռնադրեսցին քահանայ և սարկաւագ։

Ե. Քահանայք ծամ կատարեսցեն ըստ խորհուրդ եկեղեցւոյ՝ բաց ի վանդէ մահուան։

Զ. Խորհուրդք եկեղեցւոյ պատկառանօք պաշտեսցին։

Է. Ուազանն մկրտութեան հաստատուն լիցի յեկեղեցւոջ։

Ը. Պատկ մի՛ լիցի ի մերձաւոր ազգականս ցեղթն ծնունդ . . . ։

Ը. Եպիսկոպոսունք կամ երիցունք յայլոց թեմս մի՛ իշխեսցեն կատարել ըստ պաշտօն իւրեանց առանց հրամանի։

Ժ. Յամենայն տեղիս ուսուցիչք կարգեսցին։

Ժա. Օսուրբ գիրս միայն գիտունք և ուղղափառք գրեսցեն։

ԺԲ. Երկիցս ի տարւոջ շրջեսցին եպիսկոպոսունք յայցելութիւն ի թեմս իւրեանց։

ԺԳ. Ծոեր և գիտուն լիցին խոստովանահարք, որք և յամենայն կիւրակէի յորդորեսցեն զժողովուրդն ի խոստովանութիւն։

ԺԴ. Օսուրբ հաղորդութիւնն առանց բուրվառի և մոմեղինի մի՛ տարցին առ հիւանդս։

ԺԵ. Պոանիկք և հմայոգք պատժեսցին։

ԺԶ. Հայհոյիչք աշխարհական դատաստանաւ պատուհասեսցին։

ԺԷ. Պահք առանց ձկան և ձիթոյ պահեսցին՝ բաց ի հարկէ հիւանդութեան։

ԺԸ. Վահանայք եթէ պարապետցեն վաճառականութեան կամ որսորդութեան՝ զրկեսցին ի ժողովրդենէ իւրեանց։

ԺԹ. Ժողովուրդք մի՛ ըստ հաճոյս իւրեանց ընտրեսցեն ժողովրդապետս այս ինքն՝ ծխատէր, այլ՝ հրամանաւ եպիսկոպոսին։

Ի. Վահանայք միանգամ ի տարին մանաւոր խնամով քննեսցեն զընթացս ժողովրդեան իւրեանց, թէ յորո՞ւմ զարգանան և յորո՞ւմ նուազին։

ԻԱ. Ժողովրդականք տայցեն հասս քահանայից։

ԻԲ. Վահանայք հոդասցեն վասն պիտոյից եպիսկոպոսացն։

ԻԳ. Նոյնպէս եպիսկոպոսունք վասն Հայրապետական Աթոռոյն։

ԻԴ. Երկոքին աղօթքն՝ առաւօտու և յերեկոյի՝ այս ինքն Գոհանամ զէնն և Լո՛ւ Յայնէ Դէրոյն, յորոց ի վերջն երգեմք զՈ՛ՐԲ Աստո՛ւածն, աւարտեսցեն ի դէմս Որդւոյ՝ յարելով զկնի զբառսդ Վրէ՛ստոս Աստո՛ւածդ Դէր. զի յայտնի ծանիցի թէ ի դէմս Որդւոյ ասի Խաչեցարն։

ԳԼ. ԼԹ.

Երէ՛ր Ժո՛ղով է Սէ՛ յաղագս վերադարձ՝ ՊՈ՛ՐՆԵԱՆ ՀԱ՛ՍԱՊՈՅ Հոգ՛ոյն սրբոյ։

(Ամք Տեան 1251)։—Այս խնդիր շարժեցաւ, ասէ Վարդան մերս պատմագիր, ի մեծ պապէն Հռովմայ (Իննովկենտիոս Գ.) ի թուին Հայոց Ղ. և գրեաց յամենայն ազգս քրիստոնէից, առ Կոստանդին Կաթուղիկոս և առ արքայն մեր Հեթում, թէ պարտ է զամենասուրբ Հոգին Աստուած՝ խոստովանել ի Հօրէ և յՈրդւոյ բղխեալ, և ոչ եղև հաճոյ, ասէ, Յունաց և Ասորւոց, բաց ի Հայոց։

Ընդ որ արքայ և Հայրապետն գումարեն ի Սիս Ժողով Եպիսկոպոսաց և Վարդապետաց Հայոց, յորում և ինքն գտանէր Վարդան, հաւանեցան ընդ այն. զորմէ Կաթուղիկոսն և Արքայ գրեցին ապա առ եպիսկոպոսունս ի Մեծն Հայս և մասնաւորապէս առ Վանական վարդապետ համբաւեալն իմաստութեամբ ի ժամանակին։

Իսկ Երևելեան Վարդապետք քննեցին, ասէ նոյն Վարդան, զդաւանութիւն առաջնոց սրբոց ի ձեռն աստուածամերձ վարդապետին Վանականի, և գտին զայն համախոհ երևելի արանց փառաւորաց՝ Աթանասի, Գրիգորի Աստուածաբանի, Գրիգորի Նիւսացւոյն, Գրիգորի Լուսաւորչին և այլոց սրբոց։

Հայաստանեայցս Եկեղեցի, առ որս ասել մնայ մեզ, չէ շեղեալ երբէք ի բանից սրբոց Հարց՝ ի հաւատոյս՝ որք հիմնեալք են ի վերայ Աւետարանին բանի, այլ խորշեալ է միշտ և խորշի ի նորաստեղծ և ի նորամոյծ բառից ինչ ի յետագայից՝ ի վարդապետութիւնս հաւատոյ, որպէս Քղքե՛դն ասել Հոգւոյն սրբոյ՝ Ե՛ յՈրդ՛ոյ. զոր և նա ինքն իսկ ոչ ուրանայ Զամչեան. զի բովանդակ վկայութիւնս վարդապետաց եկեղեցւոյ մերոյ, զորս յառաջ բերէ նա ի պատմագրութեան, Գիրք Գ, գլ. Լ.Ա. ոչ երբէք գտանի բղխումն Հոգւոյն սրբոյ ասացեալ՝ Ե՛ յՈրդ՛ոյ, մանաւանդ ի Վանականին բանս, որով Ջանայ ցուցանել զայս վարդապետութիւն. զի բղխումն և ելումն՝ ոչ նոյնանշան իմաստս ունին. Եկեղեցի

Հայոց և վարդապետք նորին ընդ սրբոյ Լուսաւորչին իւրոյ ըստ Փրկչին բանի սուրբ Աւետարանին խոստովանի, զՀոգին ճշմարտութեան, որ ի Հօրէ ելանէ. Յովհ. գլ. ԺԵ. 26։ Եւ զի առնու յորդւոյ՝ վկայի ևս անդ. յիսմէ անտի առնու. ԺՕ. 14. խոստովանի նոյնպէս զհամագոյակցութիւն Հոգւոյն սրբոյ ընդ Հօր և ընդ Որդւոյ՝ ըստ սրբոյ Լուսաւորչին, "Հայր յանձնէ, Որդի ի Հօրէ, և Հոգին սուրբ ի նոցունց էութենէ,,։

Ապա չեն մեղ այլ վարդապետութիւն կարեւոր ի դաւանութեան Հոգւոյն սրբոյ՝ աւելի քան զքարոզեալն մեզ ի սուրբ Աւետարանէն և ի մերոյ Լուսաւորչէն. ընդունայն և անհիմն պահանջմունք են պապից, և ընդվայր յեղյեղումն Բոլոնոնի բառիս՝ ի Զամբեանէ, մինչդեռ նա անհաւատարիմ գտանի այսպէս յիւրմէ իսկ յառաջ բերելոցն բանից սուրբ վարդապետաց մերոց, յորս ոչ գոյ բառդ, որպէս ասացաք։

Գլ. Խ.

Հոգին Հոգով է Սէ՝ վասն Հաւատքին։

(Ամք Տեառն 1292)։ — Յամին 1292 գիպեալ Հռազատիկ՝ այն է խոտորումն աւուր ոտնի Հատկին, յարեաւ խռովութիւն, վէճ և աղմուկ ի տեղիս տեղիս, մինչև ոմանց ի վեցն Ապրիլի ընդ Յոյնս կատարել զոն, և բաղմաց ըստ առաջնոյ առմարին միով շաբթով յետոյ քան ըզՅոյնս. և առ այս երկաքանչիւր կողմանք յիւրաքանչիւր կարծիս պնդեալ, հակառակութեամբ ընդ միմեանս վիճէին։

Հայս ամենայն կամեցեալ արքայի Հեթմոյ բառնալ ի Հոգովբդինէ և ի հոգեւորականաց, կոչեալ առ ինքն ի Աիս զԱտիփաննոս Կաթուղիկոս ի Հռովմկայէ, հրամայէ գումարել Հոգով Եպիսկոպոսաց և վարդապետաց ի քաղաք անդր։

Ապա ի Հոգովքն յայնմիկ անաչառ քննեալ զուղիղ ժամանակ զատկի և ըզգուշաւոր հետազօտութեամբ ի վերայ հասեալ, յայնմ ամի ընդհանուր Կիլիկիա տօնէ զզատիկն ընդ Յունաց ի վեցն Ապրիլի. բայց ըստ պատմութեան Կիլիկիոյ՝ բնակիչք Մեծին Հայոց ի Կեսարիոյ ի վեր՝ ուրոյն ի Կիլիկեցւոց ըստ իւրեանց առաջնոյ սովորութեան տօնեցին յայնմ ամի զզատիկն միով շաբթով յետոյ քան զնոսա։

Գլ. ԽԱ.

Ասելն Հոգով է Սէ՝նէ, որ գրէցոնողն առ Գրիգոր Կոնոնղիկոս Ընաւարզեցոյ յաթոռն Հայրապետական։

(Ամք Տեառն 1294)։ — Վարդապետք Երևելեան Եկեղեցւոյ Հայոց լուեալ ըզյաջորդութիւն Գրիգորի Ընաւարզեցւոյ յաթոռն Հայրապետական, սկսան խռովիլ ընդ այն, յարուցանելով տըրտունջ ընդ մէջ, զի գիտէին՝ եթէ նա հետամուտ է ծիսից փոփոխութեան, նըմանելով այլոց ազգաց. ըստ որոյ և Հռոմն կոչէր մականուն նորա. զի ի յաջորդութեան Կոստանդեայ Երկրորդի յամի 1287, յորժամ Լևոն արքայ Ջանայր հաւանեցուցանել զՀոգովն, զի ընտրեսցի նոյն ինքն Գրիգոր, հարք Հոգովոյն բովանդակ ընդդէմ կացեալ կամաց արքային, ոչ ընկալան զնա, զի Հռոմ է ա-

սէին, զառաջնորդութիւն այդպիսեաց ոչ կամիմք. որով և խափանեցաւ զառաջին ընտրութիւն նորա։

Եպս գահակալեալ սմին Գրիգորի յաթոռն Հայրապետական յամին 1294, յետ գերութեան Սահմանոսի Գ.ի Յերիպտոս, առ աւերանացն Հռոմկլայի, փոխեաց զԱթոռ կաթուղիկոսութեանն ի Սիս, ջանացաւ զայսոսիկ ծէսս մուծանել Յեկեղեցի Հայոց ըստ Լատինացւոց և Յունաց եկեղեցեաց։

ա. Խառնել ջուր ի բաժակն, և յաւելուլ ինչ ինչ ի սպաս պատարագի։

բ. Խառնալ ղՔաղէցպէն ի սրբասացութենէ։

գ. Զամենայն տօն տօնել ըստ աւուրց ամսոց։

դ. Պահել պահս հսկմանց ըստ Լատինացւոց, նոյնպէս և զայլ քանի մի պահս։

է. Փոխել զբանս Մաշտոցին ի կանոնս մկրտութեան, դրոշմի, ձեռնադրութեան և այլոց օրհնութեանց։

զ. Միայն ի չորս եղանակս տարւոյն ըստ Լատինացւոց առնել ձեռնադրութիւն։

է. Փոխել ինչ ինչ ի ժամերգութեան յառաւօտու և յերեկոյի, և յաւելուլ ի նոսին պէսպէս կցուրդս այլոց ազգաց։

ը. Ի կիր առնուլ զիւղ երևիայից։

Ը. Կատարել զեռորհուրդ վերջին օծման հիւանդաց։

Եւ վասն այսոցիկ ամենայնի կատարմանց արարեալ էր նա զնոր տօնացոյց պահեալ ի ծածուկ առ իւր. զի սպասէր յաջող ժամանակի ի լոյս ածելոյ. բայց յայսմ ամենայնէ կանոնաց և ոչ մին ընկալեալ եղև ուրեք ոչ ի Կիլիկիա, և ոչ յարևելս. միայն, զի վերջին օծումն ոմանց եղև ընդունելի. և ինքն ի ծիսիցն, զորս կարէր, կատարէր ի ծածուկ. զորոց ոմանց վկայէ ինքնին, որպէս խառնել զջուր ի բաժակն. և այլն։

Տեղեկացեալ Երևելեան Վարդապետք ի լրոյ, թէ Գրիգոր Կաթուղիկոս զայս ամենայն Լատինադաւան և զՅունադաւան փոփոխութիւնս յառաջադրեալ է մուծանել ի ծէսս եկեղեցւոյ Հայոց, կամ լաւ ևս, բառնալ զայնս. դժկամակ յոյժ ընդ նորաձևութիւն, արարին Ժողով ի Սիւնիս յամի 1294. ուր և գրեալ թուղթս առ նա ինքն Գրիգոր, աւաքեն բազմանուն ստորագրութեամբ, զորոց զանուանս և զթղթոյն պատճէնս դնեմք աստանօր։

Սարգիս Եպիսկոպոս առաջնորդ Նորաւանից, Գրիգոր Եպիսկոպոս Աստաթեաւ, Յովհաննէս Եպիսկոպոս Ռշնոյ, Յովհաննէս Եպիսկոպոս Հաղբատայ, Գրիգոր Վարդապետ Ռշնեցի, Մարգար Վարդապետ եղբօրորդի Վանական վարդապետի, Եսայի Վարժապետ՝ որոյ աշակերտ էր Յովհաննէս Վանեցի, և Դաւիթ Վարդապետ Հայրարատայ, ընդորս և Ստեփաննոս Ուռբելեան Եպիսկոպոս Սիւնեաց, և եղբայր նորա Եղիկում իշխան, և հօրեղբօրորդի նոցա Լիպարիտ որդի Իւանեայ և այլ ևս իշխանք։

Իսկ ի թղթոյ Ժողովոյն՝ կարևորսն և եթ դնեմք աստանօր. յորում նախ յայտնեն Կաթուղիկոսին զկասկածանս իւրեանց յառաջագոյն ևս զնմանէ վասն ծիսափոխութեան նորա, և համարեալ զայն, ասէ յեղաշեղումն կրօնից և աւանդութեանց, ազդեն նմա ի բաց կալ յայնօրինակ նորաձևութեանց. ապա այսպէս ուրեմն ա-

սարա տան բանից իւրեանց. «Գիտութիւն լեցի աստուածային գլխոյ Հայրապետութեանդ, զի թէպէտ հնազանդ եմք ամենայնիւ Տեառնդ մերոյ, սակայն աղաչեմք զանոտի կարծիս կրսեր և ոգէտ մտաց մերոց բառնալ և բժշկել. զի տկարն յամենայնի շահել պարտ է. և զոր խնդրեմքս՝ հենեսիկոն թղթովք ձեռնագրել և առնել ձեռնարկ հաստատուն և անկախ կրտակաւ՝ միաբանութեամբ սուրբ և երջանիկ եպիսկոպոսացդ, և ուղարկել առ մեզ իբր զյետկար անջինջ, զի յայնժամ առաւել հաստատութեամբ և հլու հրպատակութեամբ հնազանդ լեցուք աստուածային գլխոյդ. և թագաւորեսցես յեկեղեցիս մեր՝ գահաւորեալ որպէս զարեգակն. ապա թէ աւելի ինչ կամ պակաս կամիք մուծանել յեկեղեցիս մեր, զոր ոչ ունիմք ի հարցն, և կամ գրեալքս խոտան են առ ձեզ, յայնժամ մի՛ աշխատ լինիք, և մի՛ զմեզ աշխատ առնէք. ըստ ձեր կամաց լիցի աշխարհդ այդ, և այլ զոր կամիցի, և զմեզ թողէք ի մեր գիտութիւնս. և մեք կացցուք մնասցուք՝ ակնուանելով վերին այցելութեանն։ Ողջ լեր թագաւորական արգասիքդ ծնողդ իմաստից, և անվախ ախոյեանդ սուրբ եկեղեցւոյ Գրիգորիոս կաթուղիկոս Հայոց, և Տէրն տերանց հովանասցի ի վերայ գլխոյդ»։

Գ. Խ.

ՀԻՆԳԷՐՈՐԴ ԺՈՂՈՎԸ Է ԱՆ-ՎԱՌ ՀԱՍԱՊՈՅ ԵՒ ԺԷՆԷՑ։

(Եմք Տեառն 1307)։ — Հինգերորդ Ժողովն Սսոյ եղև յետ մահուան Գրիգորի Անաւարզեցւոյ հրամանաւ Լեւոնի արքայի և Հեթմոյ թագաւորահօր. վասն զի նախ ժողովով ընտրեցին նոր կաթուղիկոս և ապա ընկալցին և հաստատեսցին զկանոնս ծիսափոխութեան Գրիգորի զարարեալն ի կենդանութեան իւրում. զորս նա ցանկայր առ իւրով ժամանակաւք հաստատել ի ձեռն ժողովոյ յեկեղեցիս Հայաստանեայց. զորոյ և զհանգամանս նախ առաջի դիցուք, որպէս և յիշատակեցաւ ի վեր անդր։

Գրիգոր Անաւարզեցի յառաջագոյն պատրաստեալ զփոփոխութիւն ծիսից, զոր վաղուց ի մտի եդեալն էր, այն ինչ խաղաղանայր աշխարհ Կիլիկիոյ, ապա առ ի հաւանեցուցանել ընդ այն զարևելեան եպիսկոպոսունս, ժամ պատեհ վարկուցեալ գրէ առ ամենեսին նոսա թուղթս՝ առաջի առնելով նոցին զիսորհուրդ իւր. որոց երևելիքն են Յովհաննէս Որբէլ Արքեպիսկոպոս Սիւնեաց, որ պայազատէր և զմարմնաւոր իշխանութիւն աշխարհին. Օշաքարիա Ծործորեցի Արքեպիսկոպոս Արտազու և առաջնորդ Թադէոսի վանաց. Յովհան վարդապետ Ծործորեցի՝ այն է Երզնկացի. Յովհաննէս Արքեպիսկոպոս Բջնոյ և առ բազումս։

Ապա իբրև յարեաւ հակառակութիւն ընդ միջ Յովհաննու Որբելի և Օշաքարիայ Ծործորեցւոյ ընդ բանս թղթոց կաթուղիկոսին յարևելս, որք և հանգամանաք իսկ հասին ի լուր ինքեան Գրիգորի, ևս և յայլ և այլ կողմանց այլ և այլ զրոյց ընդ բանս թղթոց նորա յաղագս փոփոխութեան ծիսից, կասկածեալ, եթէ խափանեսցի դուցէ խորհուրդ իւր, զոր ցան-

կայր հաստատել ժողովով ի կողմն իւր ու- նելով զՂևոն արքայ. բայց զի ոչ ինչ իշխէր առնել թագաւորն առանց հրա- մանի թագաւորահօրն Հեթմոյ, նորին ա- ղագաւ ապա Գրիգոր Կաթուղիկոս գրեաց յաղագս փոփոխութեան ծիսից և ժողով առնելոյ սոխպմամբ առ Հեթում թուղթ յորդորմանց խնդրեալ ի նմանէ՝ ժողով լինել և զարժանի փոփոխութիւն ծիսից ընդունել և համաձայնիլ այլոց եկեղե- ցեաց. ըստ որոյ և ինքն պատրաստէր ըզ- նամակ դաւանութեան, նշանակելով ի նմին զինն գլուխս բանից, զորս ցանկայր ժողովով հաստատել, սպասելով պա- տասխանւոյ առ ի Հեթմոյ:

Այլ մինչ չև ընկալեալ էր Գրիգորի ըզ- կատարումն փափագմանց իւրոց՝ հասեալ նմա վաղճան, փոխեցաւ յաստեաց յամի 1306. զորոյ զմահուանէն Ղազար Կա- թուղիկոս Ջահկեցի ի գլուխս ժողովոց այսպէս վկայէ, համարելով աստուածա- հաս պատուհաս. «Քանզի, ասէ, Գրի- գոր Անաւարզեցի յաւուր միում մինչ նստեալ ի վերայ աթոռոյն իւրոյ հայհոյէր զառաջին սուրբ Հայրապետս մեր, նոյն- ժամայն յանկարծակի անկեալ յաթոռոյն դիւահարեցաւ, և բազում աւուրս ըլկեալ ի դիւաց, յանկարծակի դառն մահուամբ վճարեաց զկեանս իւր»:

Ապա ի հրամանէ արքայի և թագաւո- րահօր՝ որպէս յիշեցաք ի վերոյ՝ գումար- եալք ի ժողովն ի Սիս, քառասուն և մի Եպիսկոպոսք, որոց անուանք մի առ մի գրեալք են յընդարձակ պատմագրու- թեան Չամչեանի, տասն վարդապետք, և եօթն վանահարք, քահանայք և երէցք արքունի պալատանն և այլք, և կրօնաւորք ոչ սակաւք, և արքայ և Հեթում և պա- րագայք և պալատականք նոցին, ընդ որս և իշխանք աշխարհին և պարոնայք, ըն- թերցան զնամակ դաւանութեան Գրի- գորի և ընկալան զինն գլուխ բանս փոփո- խութեան ծիսից բովանդակեալն ի դա- ւանութեան, որ դէպ ի ստորև, և ստո- րագրեցին այնմ նամակի հարք ժողովոյն յանձնառութեամբ ամենայնի այնոցիկ:

Յետ որոյ հաւանութեամբ բովանդակ ժողովոյն կոչեցաւ վերստին յաթոռ Հայ- րապետութեան Կոստանդին Կեսարացի ընկեցեալն յաթոռոյ ի Հեթմոյ Բ. ար- քայէ, փոխանակ Գրիգորի:

Կանոնք դաւանութեան եկեղեցւոյն Գրիգորի.

Ա. Խոստովանիլ ի մի անձն Քրիստոսի բացայայտ բառիւք զերկուս բնութիւնս և զերկուս կամս և զերկուս ներգործութիւ- նըս՝ զաստուածային և զմարդկային:

Բ. Յերեքսրբեանցութեան յաւելուլ զբառդ Քրիստոս, և ասել, Սուրբ Աստուած, սուրբ և հզօր, սուրբ և անմահ Քրիստոս, որ խաչեցար վասն մեր, ողորմեա՛ մեզ:

Գ. Տօնել զտօն Ծննդեան Քրիստոսի ի Դեկտեմ. 25, ըստ Յունաց և ըստ Լատինացւոց. ըստ այսմ և զայլ տօնս, որք ի նոյն հային՝ ըստ պատշաճի աւուրց ամսոյ. նոյնպէս և զայլ ամենայն տօնս ըստ Եկմաւուրաց կատարել:

Դ. Պահել զաւուրս հինգ վասն տօնի Ծննդեան Քրիստոսի, և զաւուրս հինգ վասն տօնի Յայտնութեան Քրիստոսի:

Ե. Ի ճրագալոյցսն Ծննդեան, և Յայտ- նութեան և Յարութեան՝ ձկամբ և ձի- թով միայն լուծանել:

Ը. Ի պաշտաման Պատարագի զգենուլ զսուրբ զգեստս ըստ իւրաքանչիւր աստիճանի կարգին։

Է. Ի սեղան խորհրդոյն գնել զԳորփուրայ կամ մարմնակալ։

Ը. Ի խորհուրդ պատարագին արկանել ջուր ի բաժակն։

Ը. Ընդունել զեօթն ընդհանուր ժողովն և զսահմանադրութիւնս նոցա։

ԳԼ. ԽԳ.

Վ. ԷՅԷՐՈՒԹ ԺՈՂՈՎ Է ԱԼՈ ՎՈՒՆ ՎԵՐՈՒՆ ՀՆԵԼՈՅ ԶԿԱՆՈՆՍ ԺՈՂՈՎՈՅ ՆՈՐԷՆ։

(Ամք Տեառն 1309)։—Յետ սրախողխողելոյ Լևոնի և թագաւորահօրն Հեթումոյ ի Պելլար իշխանէն Թաթարաց յԱնարդաբայ քաղաք ընդ այլ իշխանս Հայոց երևելեաց յաղագս ատելութեանցն ի վերայ փոփոխութեանց ծիսից Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ըստ մասնութեանց ոմանց իշխանաց մերոց, դահակալեալ յաթոռ թագաւորութեան Օշնի եղբօր Հեթմոյ Ռ.րդի, հրաման առ ամենայն Ուռաջնորդս հանէ կատարել անխափան ըստ կանոնսն ժողովոյն Սսոյ զարարեալսն յԱնաւարդեցւոյն։

Ընդ այս հրաման արքայի ոչ հաճեալ երբէք արևելեան Եպիսկոպոսաց Հայոց, և արևմտեայց ամբոխեալ առհասարակ վանահարց և ժողովրդոց, յարուցին լցին յամենայն տեղիս խռովութիւն մեծ, մինչև յեկեղեցիս, ի փողոցս և ի հրապարակս և ի վանորայս բողոք բառնալ և ոչ ընդունել զկանոնսն մանաւանդ զսօնսն և զպահսն և զխառնումն ջրոյ ի բաժակն և զայլայլութիւն Սուրբ Աստուածին։

Ապա Օշին ի խաղալել զայս ամենայն, պատգամ յղեալ առ նոսա խոստանալով ըստ կամաց նոցին առնել, գնայ ի կողմանս Ռաղիշոյ և հրամայէ ժողով լինել անդ եպիսկոպոսաց և վարդապետաց, զի քննեսցեն զկանոնս և որոշեսցին՝ զինչ արժանն է առնել։

Բայց Եպիսկոպոսք և Վարդապետք ամենեքին՝ առ որս հրաման եհաս արքունի ի վերայ բանիս այսորիկ, հրաժեշտ տալեալ ընդ կոչումն, գիմեն ի Սիս և անդ ժողով արարեալ միանգամայն մերժին զդրծս ժողովոյն Սսոյ ի հինգերորդ նուագի և հերքեն զկանոնս ծիսափոխութեան, բարձեալ միանգամայն զաղմուկ և զխռովութիւն. ուր հասեալ և մեծ բազմութիւն քահանայից, սարկաւագաց, կրօնաւորաց և միանձանց և անհամար ժողովրդոց՝ արանց և կանանց, բողոք բառնային ընդ ծիսափոխութիւնսն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ։

Թէև Հարք ժողովոյս հուսկ ապա կրեն զմեծամեծ հարուածս ի բարկութենէ արքային, ոմանք զբանտարկութիւն, ոմանք զաքսորանս և բազումք ի ժողովրդոց ըզմահ ևս, բայց այսու ամենայնիւ ոչ ոք ի նոցանէ ընդ կամս արքային հաճեալ պահեն զկանոնս ժողովոյն, այլ միայն անխափան կանոնքն կատարեցան յարքունիս և ի կաթուղիկոսարանի։ Այլ ի վարել ուրուք այսոքիւկ կանոնով ի ժողովուրդս, նորանոր չարիք երևէին, որպէս տեսանի ի պատմութեան Կիլիկիոյ։

ԳԼ. ԽԳ.

Առաջին ժողով յԱպտանայ վասն ձիոից և հաստատ։

(Ամք Տեառն 1316)։—Տեսեալ Օշնի եթէ բռնանալով ի վերայ եպիսկոպոսաց և առաջնորդաց աշխարհին՝ ոչ երբէք ածէ զաղգն և զեկեղեցին յընդունելութիւն ծիսից և փոփոխութեան կանոնացն, այլ յաւէտ երկպառակութիւն, և մահ և օձտումն ի միմեանց յառաջնայ յաղգին, մանաւանդ թէ և Գրիգոր Եպիսկոպոս Կարնոյ սպանաւ վասն խառնելոյ նորա զջուր ի բաժակն, և թէ Սարգիս եպիսկոպոս Երուսաղեմի առ ոտն արկեալ զհրաման իւր և Պոստանդեայ Կաթուղիկոսի, հրամանաւ ամիրային Եգիպտոսի նստաւ յԵրուսաղէմ, և ընդվզեալ ի կաթուղիկոսական իշխանութենէ, ինքնագլուխ վարէր զիշխանութիւն, յորեաց դեսպանս առ Կղեմէս պապն Հռովմայ վասն դժտութեան ընդ մէջ իւր և արքային Կիպրոսի, ևս և վասն հրաման խնդրելոյ ի նմանէ պահել ի պալատան իւրում զվեց Լատին կրօնաւորս ի վանացն Կիպրոսի. առ որ և պապն գրեալ, հրաման տայ պահել ըստ ցանկութեան իւրում զկրօնաւորսն ի պալատան իւր։

Ընդ այս խրախուսեալ արքայի առնու ի ձեռն դարձեալ զտիպուճն առաջնորդաց՝ վասն անխափան պահելոյ զկանոնսն. և իբրև ոչ կարաց առնել ինչ ըստ առաջնումն, յարուցանէ հալածումն մեծ ի վերայ նոցա. ընդ որ ևս հուսկ ուրեմն անձարացեալ, վերսին Ժողով արար հրամանաւ իւրով յԱտանայ քաղաքի ի տաճար սրբոյն Մինասայ յամի 1316, ի ներկայութեան իւր և բոլոր պալատականացն և մեծամեծ իշխանաց և նախարարաց տէրութեան իւրոյ։

Այս հրաման արքունի բաղումք զըժուարացեալք, ոչ իսկ եկին ի ժողովն. իսկ որ սակաւք յեպիսկոպոսաց դատանդ, էին անձինք եօթնեւասան, որք հնազանդեալք հրամանին՝ ընթերցան զսահմանադրութիւն ժողովոյն և զիւն կանոնս այնորիկ, ևս և զնամակ դաւանութեան Գրիգորի, ընկալան դարձեալ և հաստատեցին զայն ստորագրութեամբք ամենեցուն։

Բայց այսոքիկ սահմանադրութիւնք և ինն կանոնք թէև երկիցս հաստատեցաւ, թէև ընկալաւ ի ժողովն, այլ նոքին իսկ հարք ժողովոյն առաջնոյն և վերջնոյս՝ երբէք չվստահացան կատարել յեկեղեցիս առ ահի ժողովրդոյն. ըստ որոց երևի թէ բռնութեամբ իշխանութեան լինէին ժողովքն։

ԳԼ. ԽԵ.

Երկրորդ ժողով է Սիս վասն պատասխանելոյ նամակի Պապին։

(Ամք Տեառն 1342)։ — Յառաջնում ամի Հայրապետութեան Մխիթարայ Գոշեցւոյ, Դերսէս Եպիսկոպոս Որմեայ տուեալ զանձն ի կարգս Ունիթոռաց եկն առ նա, որ հալածանս կրեալն էր յազգէն ցայն վայր յաւուրս Յակոբայ Սսեցւոյ. այլ իբրև և ի Մխիթարայ յանդիմանեցան գործք նորա իբրև արհամարհող օրինաց, դարձաւ գնաց առ Բենեդիկտոս Պապն Հռովմայ, և յԱւենիոն քաղաք, և յարեալ անդ յոմանս յազգէ Հայոց՝ որք ի կարգէ Ունիթոռացն էին, և յին-

քեանս յանկուցեալ զԼատինս ոմանս փորձառուս Արևելեան իւրաց ըստ իւրեանց վկայութեանն, մատուցին պապին զչարախօսութիւն ծանր զՀայոց Կիլիկեցւոց և արևելեայց, ջանացեալ ցուցանել՝ թէ լի են Հայք ամենայն մոլորութեամբք. զորպիսի ամբաստանութիւն գրեալն էր յառաջագոյն առ պապն և գործակից Ներսիսի՝ Միձոյն բէկ՝ եպիսկոպոս Կարնոյ՝ հալածեալն ի Կիպրոս յերեսաց Հայոց։

Եւ որ և ամենեքին նոքա առաջնորդութեամբ Ներսիսի զամենայն ինքնահնար ամբաստանութիւնս զՀայոց ժողովեալ ի մի գիրք, կցկցեն ի վերայ եկեղեցւոյն Հայոց զհարիւր տասն և եօթն մոլորութիւնս հաստատեալ բանիւք ումանց հակառակաւրաց, և մատուցանեն պապին, յօդելով՝ թէ Հայք լի են այսպիսի մոլար վարդապետութեամբք։

Զայս ամենայն ընթերցեալ և լուեալ պապին, կամեցեալ ստուգել զամբաստանութիւնսն, առաքէ ապա զպատճէն գրոյն մոլորութեանց առ Լևոն արքայ և առ Մխիթար կաթողիկոս, և խնդրեաց ևս, զի ժողովով հերքեսցեն զայն ամենայն, և ցուցցեն զուղղափառութիւնս եկեղեցւոյն Հայոց։ Իսկ արքայի ծանրացաւմն եղեալ ընդ զրպարտութիւնսն և ընդ գիրս մոլորութեանն՝ հրամայեաց ուրումն Դանիէլ վարդապետի պատասխանի գրել առ պապն ընդդէմ գրոցն. ըստ որոյ և նա ինքն շարադրեալ զգիրք մի, ստէ զամենայն ամբաստանութիւնս հակառակորդացն. և հրամայէ ևս արքայ ժողով գումարել և հերքել զմոլորութիւնսն։

Եւ զայս ժողով առնէ Մխիթար կաթողիկոս յետ վախճանի արքային և յաջորդութեան ի թագաւորութեանն Կոստանդնի Պայլ կոչեցելոյ յամի 1342, ի Սիս, ուրանօր գումարեալք քսան և ինն եպիսկոպոսք յայլ և այլ կողմանց աշխարհին Հայոց, հինգ գլխաւոր վարդապետք, տասն վանահայրք, և բազում աւագերիցունք հանդերձ քահանայիւք իւրեանց, և յատեան հանեալ զգիրս մոլորութեանցն և հերքեալ մի առ մի, գրեն պատասխանի ընդարձակ յոյժ, ցուցեալ՝ թէ այնոքիկ ամենեքեան շաղփաղփութիւնք զառածեալ մտաց, և քսու արանց ամբաստանութիւնք են և ոչ ուղղափառ ազգի դաւանութիւն. և առաքեն առ Կղեմէս վեցերորդ պապ յաջորդեալն Բենեդիկտոսի՝ ստորագրութեամբ միաբան ժողովոյն։

Եւ թէ որպիսի՞ ինչ էին ամբաստանութիւնքն և պատասխանիք ժողովոյն, ոչ ամենայնն ի մի վայր գոյ. և զի ի պատմութեան Հայոց ևս եդեալ են կարևորքն և եթ, նորին աղագաւ թողաք ի բաց. յորում յաղագս ժողովոյն Քաղկեդոնի գրեն այսպէս. զժողովն Քաղկեդոնի վասն այնորիկ մերժեցին ոմանք ի Հայոց, զի յոմանց վատ արանց և ի սուտ բանից զխռովութիւն սերմանողաց յեկեղեցի յորոց խորշէ Հոգին սուրբ, չարաչար համբաւեցաւ ի Հայս։

ԳԼ. ԽԶ.

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ԺՈՂՈՎ Ի ՍԻՍ ՎԱՍՆ ԽԱՌՆԵԼՈՅ ԶՋՈՒՐ Ի ՍՈՒՐԲ ԲԱԺԱԿՆ։

(Ամք Տեառն 1361)։—Յաւուրց անտի հինգերորդ ժողովոյն Սսոյ և Ատա-

նայ մուծեալ յեկեղեցիս Հայոց ուրեք ուրեք ի Մեծն Հայս և յընդհանուր դրրեթէ Կիլիկիայ սահմանադրութիւն խառնելոյ զջուր ի սուրբ բաժակն, բազում վէճք և աղմուկք յայն սահմանն յառնէին, յաւէտ ևս խռովութիւնն բորբոքեալ ի վանօրայս, յերիցունս և ի ժողովուրդս, սրօք և բրօք դրեթէ պատահէին միմեանց և ոճիրս բազումս գործէին. զի ոմանք պնդէին թէ՝ պարտ է խառնել զջուր ի բաժակն. և այլք թէ՝ պարտ է զանապակն պահել ըստ առաջին սովորութեանն։

Ապա Մեսրովբ Հայրապետ յԱրարատ գաւառէ, որ յաջորդեալ յԱթոռն էր յետ Յակոբայ Սսեցւոյ, Ջանայեալ խաղաղել զնոսին, առնէ Ժողով եպիսկոպոսաց և վարդապետաց աշխարհին Կիլիկիոյ ի Սիս. և յետ բազում խորհրդոց և բանից ընդ մէջ մտելոյ՝ հրամայէ ամենեցուն միօրինակ վարել ըստ առաջնոյ սովորութեանն, այս ինքն անապակ զինեալ կատարել զխորհուրդ պատարագին. որով և բարձաւ յայնմհետէ և յապա գործածութիւն խառնելոյ զջուր ի բաժակն, ամենայն ուրեք, նա և յաշխարհին իսկ Կիլիկիոյ։

(Շարունակի)

ԱՐԻՒ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԱՆՑԵԱԼՆ.

(Շարունակութիւն)։

Սուրբն Սահակ Պարթև և երանելին Մեսրովբ - Մաշտոց՝ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ շարունակութեան և պայծառութեան մէջ տեսնուած փառաւոր և սքանչելի արդեանց և սխրագործութեանց նկատմամբ՝ զկնի Ս. Գրիգոր Պարթև երկրորդ լուսաւորչի՝ Հայոց եկեղեցւոյ՝ Աստի և Հայութեան մեծարդիւն՝ բազմերախտ և անմահ բարերարներ կհանդիսանան, — որոց բազմավաստակ քրտանց վսեմ արգասիքներ՝ անհամեմատ իմն առաւելութեամբք հիւսուած կպանծան և կծածանին Հայութեան դարաւոր դրոշակին վերայ՝ ամեն վտանգներէ և մեքենայութիւններէ զերծ և ապահով պահելով՝ և ցյաւիտեանս անվթար և անջինջ փայլեցնելոյ ուխտը աւանդելով ամեն եռանդուն և հարազատ Հայկազանց։

Ապաքէն մինչև ցսուրբն Սահակ Պարթև Կաթուղիկոս՝ սկսեալ ի Ս. Գրիգոր Պարթևէ՝ ըստ բազում մասանց՝ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պայծառութիւնը օր քան զօր փառաւորուեցաւ և Քրիստոնէական կրօնի ուսումը զարգացաւ, սակայն առանց խորամտաց հաստատելոյ մի երաշխաւորեալ զօրաւոր միջոցի կատարելութեան մէջ՝ վտանգ կսպառնայր երբեմն անիշխանութեան մատնուելով՝ ամեն կարգադրութեանց, բարեկարգութեանց, բարենպատակ համայն ջանից և նոյն իսկ կրօնի ուսման հիմնայատակ ապալելոյն կամ մոգակրօնութեան մէջ՝ և կամ որ և իցէ մի հզօր և բազմակուլ օտար ազգի բռնութեանց և որոգայթից մէջ, զոր ժամանակակից ինչ ինչ քաղաքական և կրօնական անցքեր ևս կհաւաստէին։

Այս ամենի երաշխաւորեալ ջրաւոր դիջոցն էր Աղթայեն հարպապա լեռ-ի և մարգենաբերանեան զարգացումը և Հայկա-